

A teológus Szent Hilarius

Szent Hilarius (315-367) legfontosabb célja a nikaiai hitvallásban foglalt arianizmussal szembeni védelmezése volt. A szülőhazájában, Galliában kibontakozó tévtan ellen igen határozottan lépett fel, ezért az ariánus barát Constantius (337-361) császár három évre Phrygiába száműzte. Ott gondosan tanulmányozta a görög atyák műveit, amelyek nagy hatást tettek rá. Már száműzetésének első hónapjaiban hozzáfogott a *De Trinitate* című értekezéséhez, amely élete főműve lett. Ebben kifejtette, hogyan jutott el Isten „megismeréséhez” és igyekezett világossá tenni, hogy a Szentírás nemcsak az Újszövetségben bizonyítja a Fiú isteni voltát és az Atyával való egyenlőségét, hanem az Ószövetség számos helyén is, ahol már megjelenik Jézus Krisztus titka. Ő fogalmazta meg először a Szentháromság teológiáját a Nyugat számára, amely miatt a kutatók joggal becsülik az egyik legjelentősebb latin egyháztanítónak Szent Ágoston előtt.

Személyiségének különlegessége abban állt, hogy jóllehet küzdött az arianizmus ellen, tanításai közül mégis elismerte mindazt, ami nem állt éles ellentétben a keresztény egyház alaptörvényeivel, és azokban igyekezett megtalálni az igaz hitnek megfelelő értelmezést.

Életének utolsó szakaszát ismét az Írás tanulmányozásának szentelte, liturgikus himnuszsköltészetével – amely a *Tractatus in Psalmos*-ban jut kifejezésre – azonban nem érte el a várt sikert, mert a teológiai igazságok mélyebb értelmének magyarázatától átitatott himnuszok iránt a nép kevésbé volt fogékony.

Mielőtt betekintenénk gondolatvilágába, Poitiers püspökéről el kell mondani, hogy nem alkotott saját teológiai rendszert, így tanításait a különböző művei alapján kell összefoglalni. Ezek vizsgálatakor viszont nehézségekbe ütközhetünk, mert az a következetesség, amely életvitelére oly jellemző volt, írásaiból nemegyszer hiányzik. Bár minden állítása összhangban áll a hitvallásokkal, érzékletes szövegmagyarázatai néhol homályosak néhol pedig ellentmondáshoz vezetnek.

Nyelvi találékonysága például Jézus Krisztus megtestesülésével kapcsolatos nézeteiben is megmutatkozik. Erről azt mondja, hogy Isten azon alkotásának eredménye, amely Krisztust a teremtett emberi természet közegébe hozza és, tulajdonképpen ez a világ teremtésére való előkészület végső mozzanata. A teremtés pedig az a mód, amely által a véges létezők életre kelnek, és minden egyes élet kapocs a végtelen Fiú és az ő véges teremtményei között. Azzal, hogy a Fiú maga is teremtővé válik új nevet kap. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy Hilarius a görög filozófiától kölcsönözve nagyon fontosnak tartja a tulajdonnevek megfelelő használatát, mert úgy gondolja, hogy egy név kizárólag egyetlen tulajdonosához tartozhat, és annak megkülönböztető jegyeire kell rámutatnia. Mint például „*Triquetria*”, Szicília költői neve, amely háromszöget jelent, utalva a sziget alakjára. Ez alapján Jézus az Atyával való kapcsolatában Fiú, míg a világgal való kapcsolatában Krisztus. Az idők kezdetétől a Fiú Krisztussá válik, és azonnali

kapcsolatba kerül a világgal, de mégis az Atya Krisztusban és Krisztuson keresztül minden dolog okozója.

Krisztus megtestesülésének egyetlen célja volt csupán, hogy az emberek számára elérhetővé tegye az isteni tudást: azaz az Istenről való tanúbizonyságot. A kinyilatkoztatás a tökéletes isteni tudás átadása volt. Ő emberré vált – mondja Hilarius – hogy tanú legyen közöttünk és az isteni dolgok között és, hogy embersége által kinyilvánítsa számunkra az Atyaistent.

Ha az ember nem esett volna bűnbe, nem lett volna szükség a kinyilatkoztatásra. Hilarius szerint azonban a megtestesülés független a bűnbeeséstől. A bűnt bizonyára módosította Krisztus útja a földön, de megtestesülésének nem ez volt a meghatározó oka. Az egyháztanító jobban kedveli az önfeláldozó Krisztust emlegetni és így gondolni rá, mint Isten kinyilatkoztatójára vagy az emberek megváltójára. Ragaszkodik ahhoz, hogy a benne lévő isteni természet a megtestesülés sem nem változik meg, sem nem veszik el. A megtestesült Krisztus ugyanolyan valóságos ember, mint amilyen valóságos Isten és embersége természetében sem különbözik a miénktől.

Krisztus – ahogyan Hilarius tanítja – fizikailag összetett létező. Azon elemek, amelyekből a teste alkottatott önmagukban élettelenek, ezért pusztán emberként teljes mértékben soha nem létezhetne, mert az ellentétben állna istenségével. Krisztus emberségével párhuzamba állítva megállapítja, hogy minden egyes emberi test is külön-külön a semmiből van teremtve. Míg a test csak teremtett valami, addig a lélek tartalmazza az ember Istenhez való hasonlóságát és kizárólag ennek eredete nemes: a lélek Isten teremtésének azonnali létezője. Az embernek ezért kétfős eredete van: egyrészt – mivel Isten képmására teremtett – lélekből áll, amely testetlen és egyedi, másrészt pedig testből, amely általános és anyagi jellegű. Az értelem megemléztetését, mint harmadik összetevőt nem tartja fontosnak. Úgy gondolja, az embert a lélek teszi anyag helyett azzá, aki. Elméletében a lélek Isten sajátos cselekedete által van teremtve minden önállóan létező emberi lény teremtésekor. Krisztus azért valóságos ember és nem pusztán valóságos hús, mert testből és lélekből áll. Úgy tűnik, Hilarius e nézetét az apollinarizmusból vette át, ugyanis ennek az egyik kedvelt értelmezése „az Ige hússá lett” kifejezés.

Krisztus nemcsak egyszerűen okozó vagy teremtő, ha lehet ezt a szót használni, hanem a saját testének anyaga is. Hilarius erről a *De Trinitate* X 16-ban azt mondja: „*caro non aliunde originem supserat quam ex Verbo*”, amelyből felismerhető Nyssai Gergely tanítása.

Krisztus Isten, mert tökéletesen olyan, mint Isten. Értelmes lélekkel és emberi testtel. Lelke a Szentlélektől fogant, teste a szeplőtelen Szűztől született. Hilarius mégsem állítja, hogy a Szűztől való születése az alapja emberségének és nem is következtet ebből emberi természetének milyenségére, hanem csupán példaként említi a megtestesülésre. Ne felejtjük el, hogy Hilarius püspök lévén lekivezető is volt, ennél fogva törekednie kellett, hogy híveivel megértesse a teológiai igazságok lényegét.

Tovább folytatva a gondolatmenetet: Krisztus tökéletes Isten az örökkévalóságból, aki a saját maga teremtésének önmaga által kidolgozott cselekménye folytán tökéletes emberré vált, amely tulajdonképpen közeledés volt Isten és az ember között. Isten felemelte az embert, ő maga pedig leereszkedett, hogy az ember Krisztusban Istennel találkozhasson. Vagyis, benne Isten egy az emberrel. Hilarius a *De Trinitate* XI 40-ben úgy fogalmaz, hogy az emberség felöltötte Krisztust. Krisztus tehát egy személy két természettel, amelyből az isteni a meghatározóbb, de a megtestesülés által egyik sem oltja ki a másikat, merthogy

Krisztus „*quia totus hominis filius totus Dei filius sit*”. Hilarius ezt valószínűleg a monofizita tanításra utalva fogalmazta meg.

Az egyháztanítót mondhatni elkápráztatja Krisztus két természetének egysége, aki több mint ember, és aki számára a teste nem lakhely vagy Isten eszköze, hanem az ő elválaszthatatlan tulajdona, hiszen személyében Isten és ember. Következésképp Krisztus testének egyedi jellege van, amit Hilarius „*corpus coeleste*”-nek, azaz mennyei testnek nevez. Úgy gondolja, hogy az ember szenvedésének oka a tökéletlen lélek a tökéletlen testben. Ezzel ellentétben Krisztus lelke, bár valóságosan emberi, mégis tökéletes. Azáltal, hogy teste és a lelke is a maga nemében tökéletes, mentes a halandó ember gyengeségeitől, így a bűntől is. Mi viszont, emberek és bűnösök lévén nem kerülhetjük el a megpróbáltatásokat. Krisztust azonban az emberi bűnösség nyomorúságával szemben dicsőség veszi körül a kinyilatkoztatástól kezdve egészen a földi életén át. Hilarius azt vallja, hogy Krisztus istensége emberségének minden elemével együtt, egyidejűleg van kifejezve. Ennek ellenére úgy véli, a megtestesülés mégiscsak egyfajta elkülönülés az istenségen belül. Krisztusban az emberi a teremtett természet, amelyet ugyan tökéletes formában vett fel, de különválasztva az Atyától, ugyanakkor szétválaszthatatlan egységben a Fiú istenségével.

Tanításában a kereszténység központi ténye Krisztus engedelmeskedése ehhez az elkülönüléshez, amely szerinte Krisztus emberek iránti szeretetének legfelsőbb bizonyítéka. A földön Krisztus „*Deus et homo*”; dicsőségében „*totus Deus*” és „*totus homo*”, melyeket a földi életében egyformán megőrzi a maga valóságában. Érvrendszerében Krisztus istensége és embersége szempontok és elvont fogalmak a kinyilatkoztatásra nézve. Ami összeköti őket és valóság tartalmat ad nekik, az az egy személy, amely a gondolat és a hit tárgya valamint a célja is.

Megtestesülése az emberiség érdekében történt, és éppen ez az áldozat, amelyet meghozott értünk különítette el őt az Atyától és egyesítette az emberiséggel. Hilarius az ő tökéletes emberi természetéhez hasonlítja az egyes ember bűnös eredet nélküli lelkének egyedi teremtését. Azáltal, hogy minden ember Isten képmására lett teremtve, az egyes ember lelke hasonlít a többi emberéhez. A lélek pedig úgy hatja át az egész testet, ahogyan Isten áthatja a világot. Ennek ellenére szerinte Krisztus testvérisége az emberiséggel nem az ő emberi lelkén keresztül jött létre, hanem a saját testén át valósult meg. Erről egy helyütt azt mondja: „*naturam in se universiae carnis adsumpsit*”. Ez az, amely őt eggyé teszi velünk a megtestesülésben és a Szentáldozásban is. Az a véleménye, hogy minden lélek, amikor kiárad Isten kezeiből tiszta, szabad és halhatatlan, természetes rokonsági viszonytal és a jóra való hajlammal; és ez a lélek csak Krisztusban, az ideális emberben található nyugalomra.

Krisztus a megtestesüléssel elvesztette az Atyával való egységét, de a teremtett emberi természete a feltámadásban újra felemelkedhet arra a szintre, ahol ez az egység ismét helyreáll. A feltámadásban a teljes embersége részesül, és ez az emberség felemelkedik Krisztusban az Atyához, aki az egyes ember reményének tartalma. Az ember őbenne valóban Istenné vált.

Hilarius most ismét a görög filozófiára támaszkodik, mégpedig annak *theósis* fogalmára, amelyet később a bizánci teológia is felhasznált. John MEYENDORFF ortodox teológus megfogalmazásában a *theósis*, vagyis az „átistenülés” azt jelenti, hogy: „az ember arra hivatott, hogy megismerje Istent, részesedjék az ő életében, üdvösséget nyerjen, úgy, hogy Istenné váljon”. Hilarius úgy gondolja, hogy ez az „átistenülés” azért lehetséges, mert

az embernek öröklött bizonyossága van a lelke isteni eredetéről és természetes a vágyódása a tudásra és az örökkévaló dolgok reményére. A tudás teszi az örökkévaló természet számára az ember lelkét értelmessé, tisztává és örökkévalóvá és csak az emberi lélek lehet egységben Krisztussal.

Az idáig elhangzottak voltaképpen Hilarius hittel kapcsolatos alapvetései, amelyekre időnként meglehetősen homályos magyarázatot ad. Úgy tűnhet, mintha nem venné figyelembe a valóságos emberi életet. Megközelítései mondhatni elméleti síkon mozognak és néha olyan érzésünk van vele kapcsolatban, hogy míg egyes állításaival előrevetíti a későbbi teológusok gondolatait, addig máskor megelőlszik a korábbiak álláspontjainak ismétlésével.

Ez az ellentmondásosság figyelhető meg a bűnről való tanításában is, amelyre egyfelől rányomja bélyegét a Kisázsiaiában töltött időszaka, másfelől pedig Szent Ágoston elméletét vetíti előre. Ekképp az embernek Istenhez való hasonlatosságából adódóan szabad akarata van. Abszolút szabadsággal rendelkezik, tehát nincs eleve elrendelten kényszerítve a jóra vagy a rosszra. Ezzel összefüggésben nem egyszer arról beszél, hogy a bűn nem az akarat cselekvése, hanem a testiségből adódó ellenállhatatlan kényszer következménye a lelken. Krisztus elhagyásával az embernek természetes hajlama van a rosszra. Az ő gondolkodásában a dicső isteni tettek nem a bűn következményei, a bűn csak módosítja azok eredetét. Krisztus a két természete alapján képes volt felvenni bűneinket. Embersége meg tudta tenni azt, amire istensége nem volt képes, azaz jóvá tudta tenni az emberek bűnét.

Hilarius úgy véli, a megváltás feltétele Isten „megismerése”. A megismeréshez vezető úton a kezdő lépést Isten felé az embernek kell megtennie, amelyben az akarat játssza a legfontosabb szerepet.

Az a meggyőződése, hogy ha egyáltalán létezik harmónia és valamennyi megértés az ember lelke és Isten között, annak tökéletesnek kell lennie, és a tudás az, amelyben ez a lehetőség Isten kinyilatkoztatására tiszta és pontos. Azért ragaszkodott ennyire a tudás hatalmához, mert számára az isteni igazságok megértése a keresztény elme biztos ismérve. A tudást pedig kiegészíti a hit, amely Isten egyetlen eszköze a megbocsátásra. A *De Trinitate* I 12-ben viszont korábbi állításával szemben azt mondja, hogy a hit – amely a megváltás reménye – megelőzi a tudást, mert a tudás csak a hívő számára elérhető. Itt megint, mint a bűn estében is, egymásnak ellentmondó állításokat olvashatunk. Talán e nézeteit a keresztény életvitellel kapcsolatos alapgondolatainak kellene értelmeznünk, mivel ez a kérdés lelkipásztorként számára különösen jelentős volt. A keresztényi élet szerinte a megkeresztelkedés szabad ajándékával kezdődik és ezzel az immáron új élettel új képességek is adatnak, lehetőséget nyújtva a lélek megvilágosodására. Hilarius érzékeli az élet összetettségét a különféle kötelességeivel és nehézségeivel együtt, ám ő ezeket kiváltságoknak tartja, amennyiben legyőzzük őket. Nemcsak az általános értelemben vett tiszta élethez ragaszkodik, hanem a földi örömeik lemondásához is.

Gyülekezetének mindig azt javasolja, – ahogyan azt a *Tractatus in Psalmos* XCI 10-ben is olvashatjuk –, hogy tanulmányozzák a Szentírást és a hitre valamint az életvitelre nézve is ez legyen a mértékadó. Hívei figyelmét gyakran felhívja arra, hogy a keresztény embernek élete során két nagy veszéllyel kell szembenéznie: az egyik a hit, a másik maga az élet. Az előbbi estében Isten elvárásait könnyű teljesíteni. Ő az igazságot kinyilatkoztatta és elvárta, hogy feltétel nélkül elfogadjuk. A bűn ennek az igazságnak a kétségbevonása. A keresztényi élet a hitet lehetőségként kínálja fel, amit mint egésztest vagy el kell fogadni,

vagy vissza kell utasítani. A hit az ember legnagyobb dicsősége, a bűn viszont a legmélyebb szégyene. Miként Isten megismerésében, akként a keresztényi életről szóló tanításának is lényeges eleme az akarat, amelynek az élet nyújtja a jó és a rossz közötti választást.

Összefoglalva Poitiers-i Szent Hilarius nézeteit a Krisztusban lévő emberi természetről és az emberi lélek összetettségéről elmondható, hogy magyarázataiban nem mindig következetes. Érvrendszerében nem a teológiai igazságokkal van a baj, hanem azok kifejtésével. Jellemzően újra és újra elismétel bizonyos neki tetsző gondolatokat és sokszor nem veszi figyelembe, hogy amit egyszer kijelentett, azt korábban már megcáfolta. Arra is találhatunk példát, hogy egy-egy elképzelését olyan bonyolulttan fejezi ki, hogy nehéz kihámozni belőle a lényegét, noha szerinte kifejezetten törekszik az egyszerű megfogalmazásra. Fogalmazásmódja sokban hasonlít az alexandriai atyákéhoz, de észrevehető a többi között Órigenés, Hippolytos és Tertullianus hatása is. Gondolatvilágából kitűnik, hogy rendkívüli hatással volt rá a keresztény Keleten töltött néhány év. Teológiájára érdekes módon inkább jellemző a görög hagyomány, mint a nyugati keresztény.

Irodalom

DIÓS I.: *Szentek élete* I. Budapest 2009.

MEYENDORFF, J.: *Rome, Constantinople, Moscow: Historical and Theological Studies*. New York 2003².

MIGNE, J.-P. (ed.): Sancti Hilarii: Pictaviensis Episcopi Opera Omnia. *Patrologiae cursus completus... Series latina (=Patrologia Latina)*. Paris, 1844. Reprint by Brepols, Turnhout (Brepols).

OPELT, I.: Hilarius als Polemiker. *Vigiliae Christianae* (1973) 203—217.

STEAD, Ch.: *Filozófia a keresztény ókorban*. (Fordította BUGÁR M. I.) Budapest 2002.

Hilarius von Poitiers als Theologe

Hilarius von Poitiers hat sich zum Ziel gesetzt, in dem Glaubensbekenntnis in Nicäa erschienenen vor dem Arianismus zu schützen. Gegen in seinem Heimatland, in Gallien vortretende Irrlehre hat er sehr bestimmt vertreten, deshalb hat ihn der arianischfreundliche Kaiser, Constantius für drei Jahre nach Phrügien vertrieben. Hilarius hat gründlich die Werke von den griechischen Vätern studiert, die auf ihn eine grosse Wirkung gemacht haben.

Die Besonderheit seiner Persönlichkeit hat darin bestanden, dass obwohl er gegen den Arianismus gekämpft hat, trotzdem hat er dessen Lehren anerkannt, die nicht in scharfem Gegensatz mit den Grundgesetzen der christlichen Religion gestanden haben und er hat versucht, in ihnen die der wahren Religion entsprechenden Interpretation zu finden.

Er hat kein eigenes theologische System geschaffen, so sollen seine Lehren laut seiner Werke zusammengefasst werden. Während deren Untersuchung können wir doch auf Schwierigkeiten stossen, weil es in seinen Schriften nicht einmal an Konsequenz, die sonst für seinen Lebensstil sehr charakteristisch war, fehlt. Obwohl seine alle Aussagen im

Zusammenhang mit den Glaubensbekenntnissen stehen, sind seine Texterklärungen manchenorts unklar, manchenorts führen sie zu Widersprüchen.

Gleichzeitig war er Glaubensschützer, Pfarrer und Seelenführer, der versucht hat, seine Glaubensgemeinschaft in die Richtung des vollkommenden christlichen Lebens zu treiben, das laut ihm nur durch *Theosis* verwirklicht werden kann. Er meint, diese *Theosis* ist möglich, weil die Menschen geerbte Bestimmtheit darüber haben, dass ihre Seele göttliche Stammung hat und es natürlich ist, nach dem Wissen zu sehnen und auf die ewigen Sachen zu hoffen.

Seine Konzipierungsart ähnelt sich in vielen den Vätern von Alexandrien, aber auf seinem Stil ist die Wirkung unter allen von Origenes, Hippolytus und Tertullian zu bemerken. Aus seiner Gedankenswelt ragt es hervor, dass die in dem christlichen Osten verbrachten Jahre auf ihn besonders gewirkt haben und auf merkwürdiger Weise lieber die griechische Tradition für seine Theologie charakteristisch ist, als die westlich-christliche.